

Deprem ve Eğitim Ortamları Arasındaki İlişkinin Afet Yönetimi Bağlamında Değerlendirilmesi Üzerine Notlar¹

Kübra Turhaner²

Murat Polat³

Özet

Afetlere dirençli bir toplum oluşturmak bilinenin aksine görüldüğü kadar kolay olmayabilir. Bu süreçte toplumsal açıdan eğitim ortamlarının oldukça önemli bir rolü olduğu da dikkate alınmalıdır. Toplumun afet ve acil durumlar konusundaki farkındalığı ve hazırlıklı olma seviyenin artırılmasında eğitim, günümüzde önemli bir konuma sahiptir. Doğal bir afet olarak kabul edilen depremler ise dünya üzerindeki birçok coğrafyada olumsuz ve yıkıcı etkilere neden olmaktadır. İnsanoğlu çoğu zaman doğanın bu yıkıcı afeti karşısında kendisini çaresiz hissedebilmesine rağmen bilimsel sonuçlara odaklı farklı türden önlemler almayı da bilmiştir. Özellikle eğitim ortamları bu önlemlerin gerekliliği ve uygulanabilirliği açısından önemlidir. Ülkemiz coğrafyasının sahip olduğu özellikler ve son yıllarda geniş yüz ölçümlerinde yıkıcı şiddette etkiler oluşturan deprem ve eğitim ortamları arasındaki ilişkinin okullarda afet yönetimi bağlamında bütünüyle ortaya konulması gerekmektedir. Böylece konuya akademik anlamda ve ulusal düzeyde daha fazla dikkat çekilmesi amaçlanmaktadır. Dolayısıyla bu çalışmada öncelikle afet kavramı, türleri ve genel özellikleri ele alınmıştır. Ayrıca ilgili alanyazın temelinde okullarda afet ve risk yönetimi süreci hakkındaki bilgiler kısaca bir araya getirilmiştir. Daha sonra oldukça yıkıcı bir afet türü olan deprem olgusu ve deprem türleri incelenmiştir. Depremi okul paydaşları arasında nasıl algılandığı ve deprem stresinin okul yöneticileri ve öğretmenler üzerinde yarattığı olası olumsuz etkiler vurgulanmıştır. Sonuçta ülkemiz özelinde depremin eğitim ortamlarına

1 Bu çalışma ilk yazara ait tezli yüksek lisans seminer çalışmasının bir bölümünden derlenmiştir.

2 Öğretmen-YL Öğrencisi, Türk Telekom Ortaokulu, kbr.turhaner@gmail.com, 0000-0002-6950-4368

3 Doç. Dr., Muş Alparslan Üniversitesi Eğitim Fakültesi, m.polat@alparslan.edu.tr, 0000-0002-2921-7831

olumsuz etkilerini en aza indirmek için daha agresif bir afet ve risk yönetimi politikasının okullarda işletilmesi gerektiği düşünülmektedir. Elde edilen sonuçlar, okul yöneticileri ve öğretmenlerin yaşadıkları deprem stres düzeyleri ile deprem algıları üzerine daha fazla sayıda çalışma yürütülmesi gerektiğini ortaya koymuştur. Böylece en başta okul yöneticileri ve öğretmenlerde olmak üzere okullarda afet yönetimi farkındalığını oluşturma ve olası deprem senaryoları karşısında takınılacak tavırları belirlemede etkin roller daha kolaylıkla belirlenebilecektir.

1. Giriş

Okullarda afet yönetimi ve deprem arasındaki ilişki kendi içinde karmaşık bir konuyu ihtiva etmektedir. Bu ilişkiyi açıklamak için birkaç farklı perspektife ihtiyaç olduğu da aşikardır. İlk olarak; depremlerin doğal afetler olduğu kabul edilmelidir ve genellikle büyük yıkımlara yol açabilmektedirler. Okullar ise depremler açısından daha hassas alanlar olarak kabul edilen yapılardır çünkü bu tür yapılar genellikle büyük gruplar halindeki insanları (öğrenciler, veliler, öğretmenler, okul yöneticileri gibi) barındırmakta kullanılmaktadırlar. Bu durum, depremin olası olumsuz sonuçlarına karşı okulların savunmasız hale gelebileceği anlamına da gelmektedir.

İkinci olarak; afet yönetiminin en temelde doğal afetlere hazırlıklı olmak, afetler sırasında etkili müdahale yapmak ve afet sonrası toparlanmak gibi temel süreçleri içeren özelliklere sahip bir disiplin olduğunun anlaşılması gerekmektedir. Başka bir deyişle, okullarda afet yönetimi, depremlere karşı önlemler almak, öğrencilerin ve personelin güvenliğini sağlamak, acil durum planlarını oluşturmak ve bu planları düzenli olarak tatbik etmek gibi konuları öne çıkarmaktadır. Bu süreç, depremlerin okul ortamlarında yaratacağı olası riskleri de minimize etmeyi amaçlayan birtakım eylem setlerini de beraberinde getirmektedir.

Üçüncü olarak; afet yönetiminin sadece fiziksel yapıları güçlendirmekle sınırlı olmadığını; aynı zamanda öğrencilerin, öğretmenlerin ve velilerin de deprem ve diğer doğal afetlere karşı bilinçli ve hazırlıklı olmalarını hedefleyen tüm davranışları göz önünde bulundurmaya anlamına geldiğinin kabul edilmesi gerekmektedir. Bu noktada eğitim, deprem riski konusunda farkındalığı artırmak ve toplumun afetlere karşı daha fazla direnç geliştirmesi konusunda öncülük etmek açısından büyük öneme sahiptir.

Dördüncü olarak; afet yönetimi süreçlerinde okulların ve yerel toplumun katılımının da büyük önem taşıdığı sık sık hatırlanması gerekmektedir. Ancak bu şekilde okul yönetimi, öğretmenler, veliler ve yerel yönetimler arasında iş birliği yaparak etkili afet planları oluşturulabilmek ve uygulanabilmesini sağlamak mümkün olabilir. Böylece toplumsal katılım

sayesinde, afet yönetimi süreçlerinde yerel ihtiyaçlar ve koşulların daha iyi anlaşılmasına da olanak sağlanacağı öngörülebilir.

Diğer yandan depremler ve okullarda afet yönetiminin, eğitim sistemlerinin, toplumların ve ekonominin genel sağlamlığını etkileyen birçok önemli faktörle ilişkili olduğu da ifade edilebilir. Bu faktörleri en genel haliyle dört başlık altında toplamak mümkündür:

1. *Altyapı ve Okullar*: Depremler, okul binalarını ciddi şekilde etkileyebilmektedir. Yani sağlam bir altyapıya sahip olmayan okullar, depremlerde hasar görebilmekte ve hatta çökebilmektedirler. Bu durum, öğrencilerin ve öğretmenlerin hayatını ciddi şekilde tehlikeye atmaktadır. Bu yüzden afet yönetimi, okul binalarının inşasından bakımına kadar her aşamada önemli bir rol oynamaktadır.

2. *Eğitim Kalitesi ve Afet Bilinci*: Eğitim sistemi, deprem bilinci ve afet hazırlığı konusunda önemli bir role sahiptir. Eğitim kurumları, öğrencilere ve personeline depremler ve afet durumları hakkında bilgi vererek, doğru davranış biçimleri, tahliye yöntemleri ve acil durum iletişimi gibi konularda onları hazırlayıcı bilgileri önceden paylaşmalıdırlar. Bu bilgi, okul paydaşlarının afet anında doğru reaksiyonları gösterme şansını da artırma potansiyeline sahiptir.

3. *Toplumsal Dayanıklılık ve Toplumsal Katılım*: Afet yönetimi, toplumsal dayanıklılığı artırmak için toplumun tüm katmanlarını içermelidir. Okullar, öğrencilerin ve ailelerin katılımını teşvik ederek, afet hazırlığına yönelik bilinci artırabilirler. Aynı zamanda, yerel yönetimler, okullarla iş birliği yaparak yerel afet planlarını oluşturabilir ve tatbikatlar düzenleyebilirler. Böylece afet anında daha koordineli bir müdahale sağlamak mümkün olabilir.

4. *Ekonomik Etkiler ve Eğitim*: Depremler, ekonomik istikrarı da derinden etkilemektedir. Afet yönetimi, ekonomik kayıpları minimize etmek ve eğitim sistemlerini yeniden inşa etmek için önemli bir misyona sahiptir. Okulların hızla yeniden yapılanması ve öğrencilerin eğitimine kesintisiz devam etmeleri için afet yönetimi ve planlama büyük bir arz etmektedir.

Bu faktörler, depremler, afet yönetimi ve eğitim arasındaki karmaşık ilişkiyi daha geniş bir perspektiften ele almayı da zorunlu kılmaktadır. Bu ilişkiler ağını anlamak, daha güvenli ve dirençli toplumlar inşa etmek için önemli bir adım atılmasını da sağlayabilir.

Bu çalışma kapsamında ise ilgili alanyazın çerçevesinde öncelikle afet kavramı ve türleri ele alınmıştır. Daha sonra afet yönetimi sürecine değinilmiştir. Bunun ardından okullarda afet ve risk yönetimi ile ilgili özet niteliğinde bilgiler verilmiştir. Ayrıca bir doğal afet olarak deprem olgusu

ve türleri üzerinde durulmuştur. Okul paydaşları arasında deprem algısının önemi ve yaşanılabilecek olası deprem stresi ile baş etme konusunda bazı bilgiler verilmiştir. Nihai olarak deprem ve eğitim ortamları arasındaki ilişkiye odaklanılmıştır. Başka bir anlatımla okullarda afet yönetimi bağlamında deprem ve eğitim ortamları arasındaki ilişkiye dair birtakım ipuçları sunulması amaçlanmıştır.

1.1. Afet Kavramı ve Türleri

Afet kavramı, günlük hayatın akışını ve toplumdaki bireyleri olumsuz etkileyen, çeşitli kayıplara neden olan olaylar (Özmen, Gerdan ve Ergünay, 2015) olarak açıklanabilir. Genellikle önlenmesi zor olan ve insanların yaşamını kısa veya uzun vadede etkileyen olaylar olarak da tanımlamak (Bulu, 2023) mümkündür.

Bunun yanı sıra Varol ve Gültekin (2016), afeti, beklenmeyen zamanda ve bir anda doğal veya beşerî sebeplerle gerçekleşen birçok olumsuz etkileri olan olaylar olarak betimlemişlerdir. Afet ve Acil Durum (AFAD) yönetimi tarafından ise afet, *“Toplumun tamamı veya belli kesimleri için fiziksel, ekonomik ve sosyal kayıplar doğuran, normal hayatı ve insan faaliyetlerini durduran veya kesintiye uğratan, etkilenen toplumun baş etme kapasitesinin yeterli olmadığı doğa, teknoloji veya insan kaynaklı olay”* şeklinde tanımlanmaktadır (AFAD, 2023). Afetler toplumun düzeninin ve bu düzenin işleyişinin bozulmasına sebep olmaktadır. Bu yüzden afetlerin olumsuz etkileri açısından toplum düzeninin yeniden inşası için birçok kurum ve kuruluşun aynı anda ve iş birliği içerisinde birlikte hareket etmesi gerekmektedir (Erkal ve Değerliyurt, 2009). Akyel'e (2007) göre bireyler afetlerin etkileriyle tek başlarına mücadele edemeyip yardım istemek zorunda kalmaktadırlar. Dolayısıyla afetler için yapılan farklı tanımların ortak bir noktası olarak, doğal ya da insan kaynaklı bir olayın (deprem, sel, heyelan vb.) insan yaşantısını olumsuz etkilemesi gerektiği söylenebilir. Özetle, yaşadıkları olaylar sonucunda bireyler ya fiziksel veya ekonomik ya da psikolojik veya ruhsal olarak zarar görüp kayıplar veriyorlarsa bu olaylar afet olarak nitelendirilmektedir. Başka bir deyişle afetlerin sebep olduğu olumsuz koşullar insanlar için afetlerden daha önemlidir (Ergünay, 2009).

Afet kavramı farklı birçok araştırmacı tarafından neredeyse benzer anlamlarda kullanılsa da türleri ve meydana geliş şekilleri bakımından afetler; doğal afetler, insan kaynaklı afetler ve teknolojik kökenli afetler olmak üzere üç grupta ele alınabilir. Bu afet türlerine daha yakından bakıldığında her birinin kendi içinde farklı özelliklere sahip oldukları ifade edilebilir.

Örneğin *doğal afetler*, meydana gelmesi açısından insan kaynaklı olmayan ve önlenemeyen, toplumun günlük yaşantısını olumsuz etkileyen, can ve mal

kaybına sebebiyet veren afetler (Demiröz, 2019) olarak kabul edilmektedir. Türkiye’de jeolojik ve meteorolojik sebeplerle zaman içerisinde birçok doğal afet meydana gelmekte ve bu afetlerden insanlar büyük oranda sosyo-ekonomik ve psikolojik olarak etkilenmektedirler. Doğal afetleri daha iyi anlamak adına şu örnekler verilebilir: Deprem, heyelan, erozyon, volkanik patlamalar gibi afetler jeolojik kökenli (Şahan, 2019) doğal afetlerken; sel, çığ, kuraklık, don, yıldırım düşmesi gibi olaylar ise meteorolojik kaynaklı doğal afetlerdir (Genç, 2007).

İnsan kaynaklı (beşerî) afetler ise insanların neden olduğu can ve mal kayıplarının yaşandığı toplumun sosyolojik, ekonomik ve kültürel açıdan etkilendiği afetlerdir (Ceylan, 2020). Bu afet türü için yangınlar, su ve hava kirliliği, terör olayları, göçler, insan kaynaklı salgın hastalıklar (Bulu, 2023) örnek olarak verilebilir.

Bununla birlikte kimyasal sızıntı, çökme, patlama, nükleer kazalar, zehirlenme, radyasyon, gaz veya benzin sızıntıları gibi teknolojik gelişmelerin sebep olduğu afetlere de *teknolojik kökenli afetler* adı verilmektedir. Teknolojik afetlerin meydana gelmesine doğal olaylar ya da insanlar da sebep olabilmektedir (Kadıoğlu, 2008). Dolayısıyla günlük yaşam koşullarında en başta doğal afetler olmak üzere yönetilmesi oldukça güç birçok farklı türden afetle karşılaşmak mümkündür. Bu durum afet yönetiminin önemini bir kez daha gündeme getirmektedir.

1.2. Afet Yönetimi (AY) Süreci

Afet yönetimi, afetlerin sebep olduğu ve olabileceği olumsuz etkileri olabildiğince azaltmak amacıyla afet anında ve afetlerden sonra yapılacak müdahalelerin ve yeniden inşa sürecinin planlandığı yönetim (Karaman, 2017) tarzına atıfta bulunmaktadır. Bilindiği gibi afetlerden sonra yaşanan olayların olumsuz sonuçlarının en aza indirilmesi için gerekli ve doğru müdahaleler olabildiğince hızlı yapılmalıdır. Bu bağlamda AY, tüm aşamaları birbirini karşılıklı olarak etkileyen bir süreçtir ve koordineli bir şekilde yürütülmelidir. AY sürecinde afet öncesi, afet sırası ve afet sonrasında yapılacak olan faaliyetler, eylemler veya etkinlikler mümkün olduğunca bilimsel gerçekler göz önünde bulundurularak konunun uzmanları tarafından detaylı şekilde planlanmalıdır.

AY süreci, genel olarak, kayıp ve zarar azaltma, hazırlık, müdahale ve iyileştirme evrelerinden oluşmaktadır (Yeşil ve Erenoğlu, 2017). Burada öncelikle meydana gelecek kayıp ve zararların azaltılması için gerekli yasal ve ekonomik önlemler alınmalı ve gerekli çalışmalar yapılmalıdır. Afetler sonrasında gerekli müdahaleler bilgili ve eğitimli kişiler tarafından doğru bir

şekilde yapılmalı, gerekli ihtiyaçlar belirlenmeli ve giderilmelidir (Demirci, 2010). Böylece meydana gelebilecek her türden afet için yeterli düzeyde hazır olunmalı, yapılacak müdahaleler için planlamalar yapılmalı ve gerekli sorumlulukların kimlerde olduğu önceden belirlenmelidir (Kadıoğlu, 2008). Gerekli müdahaleler yapıldıktan sonra iyileştirmelerin yapılması ve eski düzenin sağlanmasının gerektiği (Özmen, Gerdan ve Ergünay, 2015) de göz önünde bulundurulmalıdır. Tüm bu AY sürecinin özellikle okullarda en etkin şekilde işletilebilmesi için ise eğitim ortamlarındaki afet ve risk yönetimi döngülerinin sürdürülebilir kılınmasının ülkemiz açısından bir tür zorunluluk olduğu da unutulmamalıdır.

1.3. Okullarda Afet ve Risk Yönetimi

Okullar afetler konusunda toplumun bilinçlendirilmesi açısından çok önemli kurumlardır. Okullarda sağlıklı işleyen ve güvenilir bir AY sağlanarak toplumda afet kültürü oluşturulup, afetlere karşı toplumsal bir önlem alınabilir. Afetlerden etkilenen en önemli toplumsal yapılardan birinin okullar olduğu göz önünde bulundurulduğunda; okulların normal düzenine en kısa sürede geri dönmesi ve faaliyetlerine devam edebilmesinin sağlanması önündeki engeller gerektiğinde bir an evvel kaldırılabilir. Bu nedenle örneğin, afetten önce okullarda ve okul çevrelerinde tehlikelere karşı gerekli önlemler alınmalı, afet sırasında oluşabilecek durumlara karşı okullar hazır hale getirilmelidir. Afet anı için gerekli tatbikatlar değişen aralıklarla yapılmalıdır. Afet sırasında önceden yapılan hazırlıklar ve önlemler dâhilinde hızlı ve soğukkanlı davranılmalıdır. Afet sonrasında ise müdahaleler olabildiğince hızlı yapılmalı ve normal düzene ve programlara olabildiğince çabuk dönülmesi için çalışmalar gerçekleştirilmelidir. Ayrıca okullar olası bir afet durumunda toplumun acil toplanma ve gerektiğinde barınma yerleri olduğu için okullarda doğru bir AY sağlanmasının (Özmen, Gerdan ve Ergünay, 2015) önemi tüm okul paydaşlarına açıklanmalıdır. Çünkü okullarda afet yönetimi sürecinin ancak iş birliği ve ekip çalışması ile yeterince sağlanabileceği ön görülmektedir. Bunun için Yeşil ve Erenoğlu (2017), okullarda “Okul Afet ve Acil Durum Yönetimi Kurulu”nun oluşturulması gerektiğini öne sürmüşlerdir. Bu kurulun amaçları ise şu şekildedir:

- Afetlerle ilgili olası tehlikeler ve risklerin belirlenmesi ve gerekli önlemlerin alınması,
- Afetler ile ilgili eğitimler verilerek öğretmenler, yöneticiler ve öğrencilerin bilgilendirilmesi,
- Afet sırasında yapılacak müdahalelerin önceden belirlenmesi ve gerekli tatbikatlar ile hazır hale gelinmesini sağlanması,

- Afet sonrası için en kısa sürede normale dönme programlarının belirlenmesi,
- Okulların fiziki yapısının afete hazır hale getirilmesinin sağlanması,
- Afet anında kaos ortamının oluşmasının önlenmesi ve can güvenliğine öncelik verilmesidir.

Anlaşılabacağı üzere okullarda AY süreci ile ilgili tüm paydaşları kapsayacak şekilde bir kolektif işleyiş biçimine ihtiyaç duyulduğu söylenebilir. Okullarda ihtiyaç duyulan bu kolektif bilincin özellikle de ülkemiz açısından en büyük doğal afetlerden biri olan depremlerin eğitim ortamlarına etkileri konusundaki önemi her geçen gün artmaktadır.

1.4. Deprem ve Deprem Türleri

Türkiye dünyadaki en önemli üç deprem kuşağından biri olan Alp-Himalaya deprem kuşağında yer almaktadır (Aksoy ve Sözen, 2014). Nitekim hem bulunduğu deprem kuşağı hem de çevresindeki plakların hareketleri sebebiyle ülkemizde büyük ve şiddetli depremler çok fazla can ve mal kaybına neden olmaktadır (Efe ve Demirci, 2001). Depremler, neden oldukları sonuçları itibariyle canlı ve cansız birçok varlığı etkileyen ve ülkemizde en fazla görülen doğal afet türlerinden biridir. Bu doğal afet türü AFAD tarafından “*Yer kabuğu içindeki kırılmalar nedeniyle ani olarak ortaya çıkan titreşimlerin dalgalar halinde yayılarak geçtikleri ortamları ve yer yüzeyini sarsma olayına deprem denir*” şeklinde tanımlanmaktadır (AFAD, 2023).

Deprem türlerine yakından bakıldığında ise Dünya üzerinde depremlerin büyük çoğunluğunun (%90) yer levhalarının hareketlerinin sebep olduğu tektonik nitelikteki depremler olduğu belirtilmektedir. Yani sonuçları en ağır şekilde hissedilen deprem türü tektonik depremlerdir. Ülkemizdeki depremlerin neredeyse tamamı da bu tür depremlerdir (Tekin ve Dikmenli, 2021). Bununla birlikte ülkemizde azda olsa volkanik depremler ve çöküntü depremleri de meydana gelen diğer deprem türleri (AFAD, 2023) arasında yer almaktadır. Volkanik depremler genellikle lav püskürtmeleri sebebiyle meydana gelmekte ve yerel olarak etki oluşturlarken (Özşahin, 2013); çöküntü depremleri ise yer altındaki çökmeler sonucu meydana gelmekte ve volkanik depremler gibi bu deprem türü de yerel sonuçlar doğurmaktadır. Bu türden depremler Türkiye’de daha çok Akdeniz Bölgesinde meydana gelmektedir (Çoban, 2017).

Diğer taraftan depremler, önlenmesi ve zamanının önceden belirlenmesi günümüz teknolojileriyle mümkün olmayan (Tekin ve Dikmenli, 2021), aynı zamanda en fazla yıkıma, can ve mal kaybına neden olan doğal afetlerdir

(Şahin, 1991). Bu noktada toplumdaki deprem algısına dikkat çekilmesi yararlı olabilir. Çünkü eğitimciler başta olmak üzere toplumun her kademesi yaşanan depremlerin yarattığı olumsuz etkiler nedeniyle algısal bir dönüşüme uğramaktadır.

1.5. Deprem Algısı

Ülkemizde büyük yıkımlara sebep olan depremler insanların ve toplumun gündelik işleyişini bozmakta ve var olan düzeni değiştirmektedir. Yani depremlerin afet olarak nitelendirilmesinin asıl sebebi bozulan bu düzen ve işleyişin bireyler üzerinde bıraktığı algıdır (Kolukırmık ve Tuna, 2009). Dolayısıyla algı kavramı, bireylerin çevreden aldıkları uyarıları kendi iç dünyalarında yorumlama şekillerine dayanan (Arkonaç, 1998) bir süreç karşılık gelmektedir. Her insanın çevresinden gelen bu uyarıları aynı şekilde yorumlaması ve herkes tarafından aynı uyarılara aynı tepkilerin verilmesi beklenemez. Yani bir olay bir insan için çok büyük şeyler ifade ederken, farklı bir insan için hiçbir şey ifade etmeyebilir. Olayların insanlar üzerinde bıraktığı etki ve olayları algılama şekilleri kişiden kişiye hatta çevreden çevreye farklılık gösterebilir (Bakan ve Kefe, 2012).

Bu durumda bir deprem ülkesi olan Türkiye de insanların deprem sonrası verdikleri tepkilerinin depremin büyüklüğüne ve sebep olduğu can ve mal kaybına göre değişmesi de doğaldır (Timisi ve Dursun, 2003). Dahası depremler tüm afetlerde olduğu gibi insanların zihninde ölüm, korku, tehlike, kaos, belirsizlik gibi kavramlarla algılanmaktadır (Doğulu, 2018). Yani depremler sadece fiziksel değil, ruhsal ve psikolojik olarak da insanları etkilemektedir. Depremlerin insanlar üzerinde bıraktığı bu etkiler uzun süreler devam etmekte ve bazı kişilerin ciddi psikolojik problemler yaşamasına da sebep olmaktadır (Karakuş, 2013). Bu nedenle deprem gibi önemli bir afet karşısında bireylerin düşünceleri ve deprem algıları da düzeltilmelidir. Bu konuda en önemli görev okullara ve öğretmenlere düşmektedir (Dikmenli ve Yakar, 2019). Ancak bu görev için daha etken bir yol haritası çıkarılmadan önce başta okul yöneticileri ve öğretmenler olmak üzere tüm okul paydaşlarının depreme yönelik algı düzeylerinin tespit edilmesi ve gereken durumlarda deprem algılarının düzeltilmesi konusunda adımlar atılması da süreci daha fazla kolaylaştıracaktır.

Aslında deprem algısının büyük oranda olumsuz olması depreme yönelik stres düzeyini de etkileyebilir. Bu yüzden okullarda AY süreci için gereken adımların atılması da gecikebilir. Yani deprem stresinin yaratacağı genel kaygı hali ile baş edilmesi okullarda AY açısından önemli bir strateji olarak düşünülebilir.

1.6. Deprem Stresi

Stres genellikle kişinin karşılaştığı yeni olaylara uyum sağlamak için harcadığı çaba sonrası ortaya çıkmakta ve kişiyi olumsuz etkilemektedir (Balaban, 2000). Başka bir ifadeyle stres kişinin fiziksel ya da psikolojik tehdit olarak algıladığı durumlar sonrası verdiği tepki olarak tanımlanabilir (Parmaksız ve Avşaroğlu, 2012).

Özata ve Yorulmaz'a (2020) göre ise stres kişinin çeşitli isteklerine karşı istemsiz tepkilerdir. Dolayısıyla stres, bireyin içinde bulunduğu düzenin veya dengenin bozulmasına sebep olan ve bireyi bu dengeyi tekrar kurmaya yönlendiren durumlara karşı verilen bedensel veya duygusal tepkiler (Şanlı, 2017) olarak kabul edilebilir. Bireyler yaşadıkları yeni durumlar (Örneğin deprem, sel, vb. afetler) karşısında kaybettikleri dengelerini sağlamaya çalışırlar. Bu durum genel olarak olumsuz algılansa da stresin türüne bağlı olacak şekilde karşımıza olumlu olarak da çıkabilmektedir. Bu doğrultuda kişinin gelişimini destekleyen ve verimini arttıran belirli seviyedeki stres türü “*yapıcı stres*” olarak ifade edilirken, kişinin verimini düşüren ve asıl olumsuz etkileri olan stres türü ise “*yıkıcı stres*” olarak ifade edilmektedir (Gamsız, Yazıcı ve Altun, 2013).

Kişilerin stres yaşamasına sebep olan birçok etmen vardır. Doğal afetler de kişilerin stres yaşamasına neden olan çevresel etmenlere bağlı stres sebeplerinden biridir (Özgüven, 2006). Doğal olarak depremler de bireylerin fiziksel ve duygusal dengelerini bozan ve yıkıcı stres yaşamalarına sebep olan afetler olarak görülmektedirler. Deprem yaşayan bireyler uzun zaman sonra bile deprem kaynaklı psikolojik problemler yaşayabilmektedirler (Alkan, 1999). Ayrıca depremler bireylerin yaşantılarının olumsuz yönde etkilenmesine sebep olan travmatik olaylardır. Bu olayların görülme şekli ve süresi kişiden kişiye değişmekte, deprem stresi bazı insanlarda çok az görülürken, bazı insanlarda uzun süreli ve yoğun bir şekilde görülmekte hatta bu durum “*Travma Sonrası Stres Bozukluğuna*” bile sebep olabilmektedir (Kardaş ve Tanhan, 2018; Yöndem ve Eren, 2008).

Diğer taraftan bireylerin yaşadıkları deprem stresi ile baş etme şekilleri kişiden kişiye değişiklik göstermektedir. Okullarda AY sürecinin planlamasında bu durum göz önünde bulundurulmalıdır. Zira deprem kaynaklı travmatik olaylar nedeniyle yoğun deprem stresine maruz kalmış olan okul yöneticileri, öğretmenler, öğrenciler ve okulun diğer paydaşları özellikle de deprem sonrasında yürütülecek müdahale sürecinin etkililiğinde önemli bir paya sahiptirler.

1.7. Deprem ve Eğitim Ortamları İlişkisi

Okulların afet zamanlarında güvenli bölgeler olarak kullanılması ve gerektiğinde barınma ihtiyacını karşılaması durumu (Özmen, Gerdan ve Ergünay, 2015) göz önünde bulundurulduğunda okulların ciddi afet planlamaları yapmalarını zorunlu kılmaktadır. Örneğin Dünyanın birçok yerinde olduğu gibi ülkemizde de yaşanan büyük depremler çok sayıda öğretmen ve öğrencinin yaşamını yitirmesine ve çok fazla eğitim kurumunun zarar görmesine neden olmuştur. Fakat deprem gibi büyük bir doğal afetten sonra bile temel ihtiyaçların karşılanmasının ardından eğitim faaliyetlerine devam edilmek zorunluluğu bulunmaktadır. Bu nedenle ülkelerin doğru afet yönetim planları yaparak, eğitim öğretim kurumlarını ve okul binalarını depreme dayanıklı hale getirip, kayıpları en aza indirmeleri ve bu faaliyetlerine devam etmeleri gerekmektedir (Telli ve Altun, 2023).

Öte yandan çok ciddi bir deprem riskiyle karşı karşıya olan ülkemizde depremlerin okul saatleri dışında meydana gelmesi büyük şanstır. Buna rağmen depremler nedeniyle birçok okul zarar görmüş hatta bazıları tamamen yıkılmıştır. Neyse ki birçok depremin okul saati dışında meydana gelmesi hasar gören okul binalarında can ve mal kaybının çok fazla olmasının önüne geçmiştir (Özmen, Gerdan ve Ergünay, 2015). Ancak 1 Mayıs 2003 Bingöl depreminde okul pansiyonun yıkılması sonucu birçok öğrencinin hayatını kaybetmiş olması depremler ne zaman olursa olsun eğitim kurumlarının depremlerden çok ciddi etkilenebileceğine bir örnektir. Ayrıca depremler nedeniyle okul binaları ve okula ulaşım yollarının zarar görmesi gibi sebeplerle eğitim öğretim süreci aksamaya uğramaktadır. Bununla birlikte öğrencilerin, öğretmenlerin, okul personelinin yaşadıkları süreçten psikolojik olarak olumsuz etkilenmesi de eğitim faaliyetlerini aksatmaktadır (Uşak ve diğ., 2005).

Bu bağlamda okullar toplumun büyük bir kısmının eğitilebilmesi ve bir konuda bilgi sahibi olabilmesi için en önemli eğitim kurumlarıdır. Depremle ilgili yapılan birçok çalışmada deprem konusunda eğitim alan kişilerin almayan kişilere göre depremlerden daha az etkilendiği sonucuna ulaşılmıştır (Aydın, 2010; Demirkaya, 2007; Öcal, 2007). Okullarda doğru bir deprem eğitimi verilmesi deprem konusundaki geleneksel düşüncelerin ortadan kaldırılarak toplumun depreme hazır olmasını sağlayabilir. Öğrencilere gerekli deprem eğitimi verilerek deprem anında neler yapılması gerektiği kavratılıp afetlere karşı hazırlıklı olmaları sağlanabilir. Bu şekilde toplumun genelinde bir afet kültürünün oluşturulmasının yolu en temelden başlayarak okullarda gerçekleşebilir (Arı ve Yılmaz, 2016).

Depremlerin eğitim ortamları üzerindeki orta ve uzun dönemli olumsuz etkileri okullarda AY sürecinin önemini bir kez daha ortaya koyarken okul paydaşlarının yaşadıkları algısal düzeydeki koşulların iyi anlaşılmasının önemini de artırmaktadır. Bu koşullar deprem stresi ile birleştiğinde eğitim ortamlarında AY sürecinin daha nitelikli hale getirilmesinin önündeki ilişkisel problemlerin çözümü için yeni adımlar atılması daha mümkün olabilir.

Sonuç ve Öneriler

Doğal bir afet türü olarak kabul edilen depremlerin eğitim ortamları ile ilişkisini AY bağlamında açıklamayı amaçlayan bu çalışmanın ön görüşleri doğrultusunda okullarda AY sürecinin iş birliği temelinde ve kolektif bir bilinçle yeniden inşa edilmesinin önündeki engellerin kaldırılmasının gerekli olduğu ifade edilebilir. Bu engeller arasında okul paydaşları açısından deprem stresi ve deprem algısının ön sırada geldiği de söylenebilir. Ayrıca başta alt yapısal sorunlar olmak üzere kaliteli bir eğitim sürecinin önündeki toplumsal dayanıklılık direnci ve ekonomik koşulların göz önünde bulundurulması da yarar sağlayabilir.

Okullarda AY kurullarının daha etkili olabilmesinin yerel paydaşları sürece yeterince dahil etmek konusundaki müdahalelerle aşılabileceği ve bunun için konunun uzmanları tarafından hazırlanan eylem planlarına ihtiyaç duyulduğu görülmektedir. Okullarda deprem öncesi ve sonrası aşamalarda yürütülen AY sürecinin farklı psikolojik özellikler taşıdığı da anlaşılmaktadır. Özellikle deprem sonrası AY için müdahalelerde deprem stresi ve algısının büyük oranda çalışmalarını etkileyebileceği belirtilebilir. AY bilincinin eğitim ortamlarında daha fazla yaygınlaştırılması ve bu konuda düzenli aralıklarla hatırlatmaların yapılması sürece katkı sağlayabilir.

AY bağlamında eğitim ortamları ile deprem arasındaki ilişkiyi daha detaylı şekilde ortaya koymayı hedefleyen akademik çalışmalar (kongreler, konferanslar, projeler, makaleler, vb.) konuya ilgi duyan politika yapımcılar tarafından daha fazla desteklenmelidir. Özellikle ulusal düzeyde daha agresif bir AY programına eğitim ortamları özelinde ihtiyaç duyulduğu da belirtilebilir. Bu noktada uygulayıcıların (yerel yöneticiler, okul yöneticileri, öğretmenler, vs.) geçmiş deneyim ve tecrübelerini birbirleriyle paylaşabilecekleri çevrimiçi veya yüz yüze ortak platformların kurulmasının AY için gerekli iş birliği hamlesini sağlamada farklı düzeylerde katkılar sunacağı da düşünülmektedir. Hatta mevcut eğitim yapısı içerisinde deprem, sel vb. doğal afetlere karşı bir AY İş Birliği Ağı kurulması da planlanabilir.

Kaynaklar

- Afet ve Acil Durum [AFAD] (2023). Depreme hazır mısınız? <https://www.hazirol.gov.tr/tr/41984/DEPREM> (Erişim tarihi: 16.05.2023)
- Aksoy, B. ve Sözen, E. (2014). Evaluation of the opinions of high school students on earthquake training delivered in geography courses with different variants (example of Düzce province). *Uşak University Journal of Social Sciences*, 7(1), 279-297.
- Akyel, R. (2007). *Afet yönetim sistemi: Türk afet yönetiminde karşılaşılan sorunların tespit ve çözümüne yönelik bir araştırma* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Çukurova Üniversitesi.
- Alkan, N. U. (1999). 1995 Dinar depremi. *Türk Psikoloji Bülteni*, 5(14), 59-60.
- Arı, E. ve Yılmaz, S. (2016). Sorgulayıcı araştırma odaklı fen bilimleri uygulamaları: Afetten korunma ve güvenli yaşam ara disiplini. *Uluslararası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi*, 2(7), 100-122.
- Arkonaç, S. A. (1998). *Psikoloji: Zihin süreçleri bilimi*. Alfa Yayınları.
- Aydın, F. (2010). İlköğretim sekizinci sınıf öğrencilerinin “deprem” kavramını algılamaları: Fenomenografik bir analiz. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 5(3), 801-817.
- Bakan, İ. ve Kefe, İ. (2012). Kurumsal açıdan algı ve algı yönetimi. *Kabramanmaraş Sütlüçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(1), 19-34.
- Balaban, J. (2000). Temel eğitimde öğretmenlerin stres kaynakları ve başa çıkma teknikleri. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7(7), 188-195.
- Bulu, D. (2023). Sınıf öğretmenlerinin afet bilinci algı düzeylerinin belirlenmesi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Bartın Üniversitesi.
- Ceylan, S. (2020). Afetler coğrafyası. Doğanay, H. ve Sever, R. (Editörler). *Genel coğrafya* içinde (s. 292-328). Pegem Akademi.
- Çoban, M. (2017). *Üç boyutlu oyunla yapılan deprem eğitiminin ilköğretim öğrencilerinin akademik başarıları ile motivasyonlarına etkisi ve öğrencilerin görüşleri* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Atatürk Üniversitesi.
- Demirci, E. (2010). *İTÜ Ayazağa Kampüsü için örnek acil durum yönetim planının hazırlanması ve CBS ortamına aktarılması* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi.
- Demirkaya, H. (2007). İlköğretim 5, 6 ve 7. sınıf öğrencilerinin depreme yönelik tutumlarının çeşitli değişkenlere göre incelenmesi. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(3), 37-51.
- Demiröz, N. (2019). *İlköğretim kurumlarında öğrencilerin deprem, yangın ve tahliye konusunda bilgi durum tespitlerinin yapılması* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Gedik Üniversitesi.

- Dikmenli, Y. ve Yakar, H. (2019). Öğretmen adaylarının afet bilinci algı düzeylerinin incelenmesi. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16(1), 386-416.
- Doğulu, C. (2018). Bir sosyal psikolog gözüyle afetler. *Pivolka*, 8(27), 13-15.
- Efe, R. ve Demirci, A. (2001). Gölçük 1999 depreminde zemin ve yer şekli özelliklerinin şiddeti ile hasar dağılışıma etkisi. *Türk Coğrafya Dergisi*, 36, 1-15.
- Ergünay, O. (2009). *Afet yönetimi: Genel ilkeler, tanımlar, kavramlar*. DSİ.
- Erkal, T. ve Değerliyurt, M. (2009). Türkiye’de afet yönetimi. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 14(22), 147-164.
- Gamsız, Ş., Yazıcı, H. ve Altun, F. (2013). Öğretmenlerde A tipi kişilik, stres kaynakları, öz yeterlik ve iş doyumunu. *Electronic Turkish Studies*, 8(8), 1475-1488.
- Genç, F. N. (2007). Türkiye’de doğal afetler ve doğal afetlerde risk yönetimi. *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 9(5), 201-226.
- Kadioğlu, M. (2008). Modern, bütünlükli afet yönetiminin temel ilkeleri Kadioğlu, M. ve Özdamar, E. (ed.) *Afet zararlarını azaltmanın temel ilkeleri* içerisinde JICA Türkiye Ofisi Yayınları.
- Karakuş, U. (2013). Depremi yaşamış ve yaşamamış öğrencilerin deprem algılarının, metafor analizi ile incelenmesi. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 18(29), 97-116.
- Karaman, Z. T. (2017). Afet yönetimine giriş ve Türkiye’de örgütlenme. *Bütünlükli afet yönetimi*, 1-38.
- Kardaş, F. ve Tanhan, F. (2018). Van depremini yaşayan üniversite öğrencilerinin travma sonrası stres, travma sonrası büyüme ve umutsuzluk düzeylerinin incelenmesi. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15(1), 1-36.
- Kolukırık, S. ve Tuna, M. (2009). Türk medyasında deprem algısı: Marmara depremi örneği. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(28), 286-298.
- Öcal, A. (2007). İlköğretim aday öğretmenlerinin deprem bilgi düzeyleri üzerine bir araştırma. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8(1), 104-110.
- Özata, M. ve Yorulmaz, M. (2020). Tıbbi sekreterlerin çalışma koşulları ve iş stresi faktörlerinin araştırılması. *Kırşehir Abi Evran Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 1(1), 41-52.
- Özgüven, B. (2006). *İlköğretim öğrencilerine verilen temel afet bilinci eğitiminin bilgi düzeyine etkisi*. Yüksek Lisans Tezi (Yayımlanmamış). Dokuz Eylül Üniversitesi.

- Özmen, B., Gerdan, S. ve Ergünay, O. (2015). Okullar için afet ve acil durum yönetimi planları. *Elektronik Mesleki Gelişim ve Araştırmalar Dergisi*, 3(1), 37-52.
- Özşahin, E. (2013). Türkiye’de yaşanmış (1970-2012) doğal afetler üzerine bir değerlendirme. *Türkiye Deprem Mühendisliği ve Sismoloji Konferansı*, 25-27 Eylül, MKÜ, Hatay.
- Parmaksız, İ. ve Avşaroğlu, S. (2012). Öğretmen adaylarının benlik saygısı düzeylerine göre iyimserlik ve stresle başa çıkma stillerinin incelenmesi. *İlköğretim Online*, 11(2), 543-555.
- Şahan, C. (2019). *Afet eğitim merkezinde simülasyon yöntemi kullanılarak verilen afet ve deprem eğitimlerinin ortaokul öğrencileri üzerindeki etkisinin incelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi.
- Şahin, C. (1991). Türkiye Afetler Coğrafyası. *Gazi Üniv. Gazi Eğitim Fak. Yay*, (21), 15-34.
- Şanlı, Ö. (2017). Öğretmenlerin algılanan stres düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Elektronik sosyal bilimler dergisi*, 16(61), 385-396.
- Tekin, Ö. ve Dikmenli, Y. (2021). Sınıf öğretmeni adaylarının afet bilinci algısı ve deprem bilgi düzeylerinin incelenmesi. *Abi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1), 258-271.
- Telli, S. G. ve Altun, D. (2023). Türkiye’de deprem sonrası çevrimiçi öğrenmenin vazgeçilmezliği. *Üniversite Araştırmaları Dergisi*, 6(2), 125-136.
- Timisi, N. ve Dursun, Ç. (2003). *Medya ve deprem: 17 Ağustos 1999 depreminin medyada temsili*. Radyo ve Televizyon Üst Kurulu Yayını.
- Uşak, M., Şensoy, Ö., Yıldırım, H. İ. ve Hançer, A. H. (2005). İlköğretim fen bilgisi ve matematik öğretmen adaylarının deprem hakkındaki bilgi düzeylerinin bazı değişkenlere göre karşılaştırılması. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5(1), 35-46.
- Varol, N. ve Gültekin, T. (2016). Afet antropolojisi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(59), 1431-1456.
- Yeşil, D. ve Erenoğlu, R. C. (2017). İlköğretim düzeyindeki okullarda afet ve acil durum planlarının içeriği ve mevcut durumunun değerlendirilmesi: Çanakkale ili örneği. *TMMOB Harita ve Kadastro Mühendisleri Odası, 16. Türkiye Harita Bilimsel ve Teknik Kurultayı*, 3-6 Mayıs, Ankara.
- Yöndem, Z. D. ve Eren, A. (2008). Deprem stresi ile baş etme stratejileri ölçeğinin geçerlik ve güvenirlik çalışmaları. *Turkish Psychological Counseling and Guidance Journal*, 3(30), 60-75.